

An Investigation of the Image of Violets in Persian Poetry

Alireza Nabilou¹
(133-153)

Abstract

Persian poets have made use of violets in their poetry and paid attention to particulars and descriptions of violets. The purpose of this study is to investigate numerous and various images of violets. The evolution of this image in different periods at the vertical axis of Persian literary history is studied as well. Also, the amount of innovations and imitations in this illustration and also the variety of violet poetic images are determined. All images for violets are classified and studied in 54 Persian poets and, according to the factor of initiator and imitator poet, original and imitative images are presented. Tables and charts are used to show the frequency and images of violets. The results of the study indicate that more than 552 various images and 248 original images appear in these works and that images referring to the relation between violets and hair and tress, violets and jasmine, violets and mustache, violets and bruises, violets and curvature, violets and tulip, violets and smell, violets and indigo are respectively more frequent. In this selection, the poems of different poets with various styles have been used, from first-class and famous poets to poets with lesser fame. This selection has a great variety, for example, the poets of lyric poetry, ode poetry, Masnavi poetry ... and mystical, ascetic and secular poets ... and types of epic, lyrical, didactic and ... poetry in this selection and research have been. Some poets such as Qatran with 29 images, Khaghani with 19 images, Manouchehri with 16 images, Farrokhi with 15 images, Amir Mo'ezzi with 14 images, Nezami with 13 images, and Attar with 12 images, have created the most innovative and latest poetic images of violets. As can be seen, violets and human beings are 50%, violets and object 20%, violets and nature 18%, violets and animals 4.5%, violets and literary compositions 3.5%, violets and colors 2%, violets and immaterial concepts 1% and violets and the location of 1% of the images are included.

Keywords: Violets, Images, Original images, Imitative images.

Received: 23, May, 2020 & Accepted: 15, August, 2020

doi
10.22059/jlcr.2020.303631.1480
Print ISSN: 2382-9850-Online ISSN: 2676-7627
<https://jlcr.ut.ac.ir>

1. Email of the author: dr.ar_nabiloo@yahoo.com
Professor of Persian language and literature, University of Qom, Qom, Iran.

بررسی تصاویر شعری «بنفشه» در ادبیات فارسی

علیرضا نبی‌لو^۱

استاد زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه قم، قم، ایران

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۹/۰۳/۱۰؛ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۹/۰۵/۲۵

علمی - پژوهشی

چکیده

«بنفشه» در شعر اغلب شاعران به کار رفته‌است و با توجه به اوصاف و ویژگی‌هایش، امکان تصویرسازی بسیاری ایجاد کرده‌است. هدف اصلی این پژوهش، بررسی و تحلیل تصویرسازی شاعران از «بنفشه» است و هدف دیگر، ترسیم نوع نگرش شاعران به این موضوع در طول تاریخ ادب فارسی است. همچنین، میزان ابتکارها و تقلیدها در این تصویرسازی و نیز تنوع تصاویر شعری بنفشه مشخص می‌گردد. به همین منظور، ۵۴ شاعر انتخاب، و طبق معیار تقدم و تأخر تاریخی، تصاویر تقلیدی و ابتکاری مشخص، و یافته‌ها نیز با استفاده از جدول و نمودار، عینی‌تر و ملموس‌تر نشان داده شد. برخی از یافته‌های این پژوهش بدین قرار است: در شعر این شاعران، بیش از ۵۵۲ تصویر متنوع و ۲۴۸ تصویر منحصر به فرد از بنفشه دیده می‌شود و رابطه «بنفشه» و «مو، زلف، گیسو و طره، بنفشه و سمن و یاسمن»، «بنفشه» و «خط»، «بنفشه» و «کبودی»، «بنفشه» و «دوتایی و خمیدگی»، «بنفشه» و «لاله»، «بنفشه» و «بو»، و نیز «بنفشه» و «نیلی بودن» در شعر آنان به ترتیب بیشترین بسامد را دارد. در این انتخاب، از شعر شاعران مختلفی با سبک‌های متنوع استفاده شده‌است؛ از شاعران طراز اول و مشهور گرفته، تا شاعرانی با شهرت کمتر. این انتخاب خود تنوع زیادی دارد؛ مثلاً شاعران غزل‌سرا، قصیده‌سرا، مثنوی‌سرا و...، شاعران عارف، زاهد، دنیاگرا و... و نیز انواع شعر حماسی، غنایی، تعلیمی و... در این گزینش و پژوهش مد نظر بوده‌است. برخی از شاعران نظیر قطران با ۲۹ تصویر، خاقانی با ۱۹ تصویر، منوچهری با ۱۶ تصویر، فرخی با ۱۵ تصویر، امیر معزی با ۱۴ تصویر، نظامی با ۱۳ تصویر و عطار با ۱۲ تصویر، ابتکاری‌ترین و تازه‌ترین تصاویر شعری را از بنفشه پدید آورده‌اند. چنان‌که دیده می‌شود، بنفشه و اوصاف انسانی ۵۰٪، بنفشه و اشیاء ۲۰٪، بنفشه و طبیعت ۱۸٪، بنفشه و حیوانات ۴/۵٪، بنفشه و ترکیبات ادبی ۳/۵٪، بنفشه و رنگ‌ها ۲٪، بنفشه و مفاهیم غیرمادی ۱٪ و نیز بنفشه و مکان ۱٪ از تصاویر را شامل می‌شوند.

واژه‌های کلیدی: بنفشه، تصویر، تصاویر ابتکاری، تصاویر تقلیدی.

۱. مقدمه

درباره تصویر شعری، از جهات مختلف می‌توان پژوهش، و آن را به‌تنهایی یا در ارتباط با سایر تصاویر بررسی کرد. تحقیق در تصاویر شعری که نقطه مرکزی خیال‌آفرینی و ایماژ است، اهمیت ویژه‌ای دارد. خیال شاعرانه به کمک تصویر در برانگیختن عواطف و احساسات، نقش بسزایی دارد؛ چراکه:

«تصویر سبب می‌شود تا خواننده احساس کند که چیزی را به گونه‌ای متمایز می‌بیند، لمس می‌کند، می‌بوید یا می‌شنود. یک شعر غالباً با ساختن طرحی از تصویرها، هیجان را برمی‌انگیزد، به گونه‌ای که خواننده آن اندازه که به وسیله احساسات تحریک می‌شود، تحت تأثیر معنای شعر واقع نمی‌گردد» (اسکلتن، ۱۳۷۵: ۱۵۵).

تصویر می‌تواند عناصری متضاد و ظاهراً بی‌ارتباط را کنار هم بنشانند؛ چنان که درباره تصاویر بنفشه خواهیم دید که در واقع، «تصویر حلقه زدن دو چیز از دو دنیای متغایر است به وسیله کلمات در یک نقطه معین... قدرت تصویرسازی، مهم‌ترین قسمت قدرت تخیل است» (براهنی، ۱۳۸۰: ۱/۱۱۳). غرض از تصویر، تمام صور خیال و ایماژهایی است که می‌تواند به وسیله تخیل به کار گرفته شود، تا نوآوری و ابداعی را ایجاد کند، هرچند اساس اغلب تصاویر خیال‌انگیز به گونه‌ای بر تشبیه است.

«مرکز اغلب صورت‌های خیال که حاصل نیروی تخیل شاعر است، تشبیه است... صورت‌های دیگر خیال، از قبیل تمثیل، استعاره، تشخیص، رمز و حتی گاهی کنایه و یا صورت‌های دیگر بیان که می‌توان با توسع معنی آن‌ها را نیز در دایره تصویر قرار داد، در حقیقت از یک تشبیه پنهان یا آشکار مایه گرفته‌است» (پورنامداریان، ۱۳۸۱: ۱۸۹).

چنان که گفته شد، تصویر و خیال‌پردازی شاعرانه یکی از مهم‌ترین ارکان شعر است و تقریباً تمام منتقدان و پژوهشگران ادبیات این موضوع را تصدیق می‌کنند؛ زیرا عنصر تصویر در موفقیت یا عدم توفیق یک شعر بسیار مؤثر است. همچنین، تصویر و تخیل، تمایزدهنده شعر از نظم است:

«این تصرف ذهنی شاعر، در مفهوم طبیعت و انسان و این کوشش ذهنی او برای برقراری نسبت میان انسان و طبیعت، چیزی است که آن را "خیال" یا "تصویر" می‌نامیم و عنصر معنوی شعر در همه زبان‌ها و در همه ادوار، همین خیال و شیوه تصرف ذهن شاعر در نشان دادن واقعیات مادی و معنوی است» (شفیعی کدکنی، ۱۳۷۲: ۲).

برای بررسی تصاویر شعری، علاوه بر ارتباطها و تقسیم‌بندی‌های معمول، می‌توان به عناصر سازنده و زمینه‌های فرهنگی، اجتماعی و تاریخی نیز توجه کرد.

پیش از ورود به بحث اصلی، در نگاهی اجمالی، به تنوع تصاویر بنفشه در شعر فارسی اشاره می‌شود. با توجه به محوری بودن تصویر بنفشه و ویژگی‌های آن در ادوار شعر فارسی و نیز به دلیل تنوع اغراض شاعران در استفاده از این مضمون، به نظر می‌رسد در انواع مختلف شعر نیز جلوه‌های متنوعی از بنفشه در نگاه شاعران دیده می‌شود. در قصاید فارسی بیشتر به رابطه بنفشه با دیگر عناصر طبیعت و به خود مشغول بودن آن توجه

شده‌است و برای آن اوصاف انسانی قائل شده‌اند؛ مثلاً قطران و خاقانی که بیشترین تصویر را در این زمینه پدیده آورده‌اند، برای بنفشه، سر در پیش داشتن، رخ به سوی خود داشتن، عاشقی، هجران کشیدن، حلقه‌به‌گوش بودن، غلامی، تابداری، همراهی با چمن و سبزه، نسرين، شنبلید، و پوشش‌هایی مانند اکسون، کرباس، دیبا، دوختن و طای نیلی و... ذکر کرده‌اند.

در برخی اشعار دیگر برای بنفشه، تصاویری نظیر مناجات کردن (ر.ک: نظامی، ۱۳۸۴: ۳۹۲)، صوفی فوطه‌پوش (ر.ک: عطار، ۱۳۷۱: ۳۳۰)، جامهٔ سوگ داشتن (ر.ک: عراقی، ۱۳۶۸: ۵۰)، آب حیات و حیوان (ر.ک: همان: ۱۴۸) و... ذکر شده که بیشتر بار روحانی و معنوی به آن داده‌است. همچنین، به ضرورت شکل و ساختار ظاهری بنفشه، گاهی اوصاف منفی نیز برای آن ذکر شده‌است؛ تصاویری مانند: عدوی نگون (ر.ک: منوچهری، ۱۳۷۵: ۵۵)، مخالف بوسهل (ر.ک: منوچهری، ۱۳۷۵: ۱۴۳)، دشمن (ر.ک: قطران، ۱۳۳۳: ۶۳)، مرد گناهکار (ر.ک: همان: ۱۷۹)، ظلمت (ر.ک: امیر معزی، ۱۳۱۸: ۵۴۴)، کفر (ر.ک: همان: ۵۴۴)، دورویی (ر.ک: نظامی، ۱۳۸۴: ۵۳)، بی‌وفایی (ر.ک: خواجه، ۱۳۷۴: ۳۶) و... از سوی دیگر، در شعر شاعری مانند مسعود سعد، اوصافی ذکر شده که با وضع و احوال شاعر مرتبط است؛ مانند: سجود کردن (ر.ک: مسعود سعد، ۱۳۷۴: ۶۰)، سر فروانداختن (ر.ک: همان: ۵۹۹)، سرنگونی (ر.ک: همان: ۵۹۷) و... چنان که گذشت، برخی از ویژگی‌ها نیز در طول ادبیات فارسی دربارهٔ بنفشه تکرار شده‌است؛ مانند طره، مو، گیسو، تابداری، خمیدگی، رخ به سوی خود داشتن، جامهٔ کبود و...

۲. بیان مسئله

در این پژوهش، تصاویر شعری بنفشه در شعر ۵۴ تن از شاعران زبان و ادب فارسی، از رودکی تا پروین بررسی شده‌است و در این گزینش، سعی شده از شعر تمام طبقات شاعران مشهور، سود جسته شود. با توجه به اینکه بنفشه یکی از عناصر محوری در شعر فارسی است، نویسنده سعی کرده‌است با بررسی، دسته‌بندی و تحلیل تصاویر شعری بنفشه، کیفیت و چگونگی این تصاویر را در گسترهٔ ادبیات فارسی نشان دهد. در این پژوهش، روش انجام کار به شکل کتابخانه‌ای، تحلیلی و آماری است. بعد از استخراج تمام واژه‌های بنفشه، بسامدگیری و رعایت سیر تاریخی آن، تصاویر هر شاعر دسته‌بندی، و میزان بسامد تصویر بنفشه در شعر هر شاعر بررسی شد. سپس سهم و جایگاه تصویر هر شاعر در کل تصاویر مشخص شد. با تقسیم تصویر بر بسامد، قدرت تصویرگری هر شاعر

در این مورد معلوم گردید و از کلیشه‌ای‌ترین تصویرها تا ابتکاری‌ترین آن، به شکل بسامدی دسته‌بندی شد، تا تصاویر ابتکاری هر شاعر معلوم شود. سرانجام، تصاویر به شکل موضوعی دسته‌بندی گردید و با استفاده از تحلیل‌های علمی و آماری و نیز ترسیم جدول و نمودار، نتایج به شکل ملموس و عینی نشان داده شد. در این تحقیق، تقریباً تمام تصاویر خیال‌انگیزی که حول محور بنفشه در شعر فارسی پدید آمده، مدّ نظر قرار گرفته، استخراج شده‌است و برای آنکه ارزیابی علمی به دست داده شود، نقش بنفشه در این تصاویر از جهات مختلف بررسی شده‌است. لازم به ذکر است که در این انتخاب، از شعر شاعران مختلف با سبک‌های متنوع استفاده شده‌است؛ از شاعران طراز اول و مشهور، تا شاعرانی با شهرت کمتر. این انتخاب، تنوع زیادی دارد؛ مثلاً شاعران غزل‌سرا، قصیده‌سرا، مثنوی‌سرا و...، شاعران عارف، زاهد، دنیاگرا و... و انواع شعر حماسی، غنایی، تعلیمی و... در این گزینش و پژوهش مدّ نظر بوده‌است. برخی از شاعران نظیر قطران با ۲۹ تصویر، خاقانی با ۱۹ تصویر، منوچهری با ۱۶ تصویر، فرخی با ۱۵ تصویر، امیر معزی با ۱۴ تصویر، نظامی با ۱۳ تصویر و عطار با ۱۲ تصویر بکر، ابتکاری‌ترین و تازه‌ترین تصاویر شعری را از بنفشه پدید آورده‌اند.

۳. ضرورت و اهمیت پژوهش

بررسی تصاویر شعری بنفشه در ادبیات فارسی به دلیل گستردگی دامنه آن، تنوع شاعران و نیز اهمیت جایگاه بنفشه در شعر فارسی، بسیار مهم است. چنان‌که در مطالعه محور عمودی شعر، بیت به عنوان محور افقی، و کلیت و نظام شعر به عنوان محور عمودی بررسی می‌شود، ضروری می‌نماید تصاویر شعر فارسی نیز با این رویکرد بررسی شود. در این نوع پژوهش، شعر هر شاعر به‌تنهایی محور افقی تاریخ ادبیات فرض می‌شود و طول دوره تاریخ ادبیات و تقدّم و تأخّر زمانی شاعران، محور عمودی تلقی می‌گردد و به این شیوه، سیر و زندگی و نیز بلاغت یک تصویر یا عنصر شاعرانه از آغاز شعر تا هر زمانی که مدّ نظر باشد، مورد بررسی قرار می‌گیرد. برای این منظور، هر بخش از صور خیال نظیر استعاره، تشبیه و کنایه قابل بررسی و سیر و تحلیل است و با معیارهای علمی و بسامدگیری مشخص و نتیجه‌بخش، به ارزیابی دقیقی در آن زمینه می‌توان دست یافت. چنین جستجو و مطالعه‌ای دربردارنده مزایا و کاربردهای ارزنده‌ای است که از آن جمله به این موارد می‌توان اشاره کرد: کمک به تهییّه «فرهنگ تصاویر شعری» که امکان مطالعه

سیر یک تصویر را در طول تاریخ ادبیات فراهم می‌کند و میزان ابتکار و تقلید را در تصویرسازی شاعران نشان می‌دهد. این نوع بررسی تمام تصاویر ساخته‌شده شاعران را از یک موضوع، در یک جا کنار هم می‌نشانند و تحلیل و پژوهشی جامع را امکان‌پذیر می‌سازد. مقایسه و مطالعه تطبیقی با تصاویر مشابه سایر ملل، بهتر محقق می‌شود. تصاویر ابتکاری و تقلیدی، پویا و عقیم و نیز شاعران مقلد و مبتکر در این نوع پژوهش قابل شناسایی هستند و بررسی تصاویر از منظرهای مختلف بلاغی، سبکی و نقادانه با این نوع نگرش، بهتر انجام می‌شود.

۳. پیشینه پژوهش

تاکنون کارهای زیادی درباره مطالعه تصاویر شعری شاعران به تفکیک و جداگانه انجام شده‌است، ولی تصاویر در محور عمودی تاریخ ادبیات فارسی، یعنی پرورش و تکامل یا سیر نزولی و صعودی یک تصویر در طول تاریخ ادبیات فارسی چندان مورد توجه نبوده‌است؛ مثلاً در کتاب *صُور خیال در شعر فارسی* اثر دکتر شفیع کدکنی، به بررسی تصاویر شعری شاعران پرداخته شده‌است و به تفکیک، خوشه‌های خیال آن‌ها واکاوی گردیده‌است. همچنین، در مقاله *تکامل یک تصویر از همین نویسنده*، می‌توان سیر تحول یک تصویر را ملاحظه کرد. *پایان‌نامه‌های متعددی* نیز به قلم دانشجویان در موضوع *صُور خیال شاعران* نوشته شده که هر یک نشانگر کیفیت تصویرسازی آن شاعران است. همچنین، در سه مقاله *بررسی و تحلیل بسامد تصویر لاله در شعر فارسی* (ر.ک؛ نبی‌لو، ۱۳۸۸) و *بهشت در خیال شاعران* (۱۳۸۹) و *بررسی تصاویر شعری بلبل در ادبیات فارسی* (۱۳۹۴) از همین نویسنده، به سیر شکل‌گیری تصاویر شعری لاله، بهشت و بلبل در شعر فارسی پرداخته شده‌است، ولی تاکنون درباره تصویر شعری بنفشه در ادبیات فارسی، آن هم با این گستردگی که در مقاله حاضر مد نظر بوده، کاری انجام نشده‌است و این پژوهش کاملاً تازه و بدیع است.

۴. بحث

۴-۱. تصویر بنفشه در شعر فارسی

برای بررسی تصاویر بنفشه و تحلیل آن‌ها، باید میزان تصاویر آن را در شعر این شاعران مشخص کنیم، تا جایگاه تصاویر و بسامد آن‌ها دقیق‌تر تبیین شود. از مجموع تکرار تصاویر بنفشه در شعر این شاعران، حدود ۵۵۲ تصویر ایجاد شده‌است. برخی از تصاویر را یک شاعر چند بار تکرار کرده‌است و نیز برخی تصاویر کمتر مورد توجه بوده‌است. هر کدام

از شاعران به برخی تصاویر توجه بیشتری دارند و به برخی تصاویر تمایل و گرایش بیشتری ندارند. با نگرش به جدول شماره ۱ درمی‌یابیم که در طول تاریخ ادبیات فارسی، تقریباً تصویر بنفشه در شعر اغلب شاعران حضور دارد. هم در رودکی به عنوان نقطه آغاز این سیر، هم در فردوسی حماسه‌سرا و هم در شعر شاعران مدیحه‌گویی نظیر فرخی و منوچهری. همچنین، در منظومه‌های عاشقانه فخرالدین اسعد گرگانی، نظامی و جامی نیز حضور این تصویر هویداست و مسعود سعد نیز در زندان این تصاویر را فراموش نکرده‌است و سنایی، عطار و مولوی عرفان‌گرا نیز به آن توجه داشته‌اند. همین‌طور در قالب‌های رباعی، دوبیتی، غزل، قصیده، مثنوی و... این تصویر حاضر است.

پس از بررسی میزان و تعداد تصاویر بنفشه در شعر هر شاعر نسبت به کل تصاویر (۵۵۲ تصویر) درمی‌یابیم که شاعرانی مانند قطران، خاقانی، منوچهری، فرخی، امیرمعزی، نظامی و عطار بیشترین بسامد از تصاویر ابتکاری بنفشه را در اشعار خود آورده‌اند و این تصویر در شعر شاعرانی چون ابوالفرج رونی، باباطاهر، مختاری، کمال خجندی و... کمترین نمود را دارد. در این بین، حدود ۸٪ از کل تصاویر مورد بحث بنفشه، متعلق به قطران تبریزی است. از این بررسی معلوم می‌شود که میزان کاربرد تصاویر بنفشه تنوع خاصی در اشعار دارد، ولی در اشعار حماسی نظیر شاهنامه فردوسی، فقط ۲ مورد از این تصاویر دیده می‌شود، و برعکس، میزان این تصاویر در قصاید و اشعار غنایی، عرفانی و توصیفی بسیار زیاد است.

۲-۴. دسته‌بندی بسامدی تصاویر متنوع بنفشه در شعر فارسی

پس از بررسی کل تصاویر (۵۵۲ مورد)، درمی‌یابیم که برخی از تصویرهای بنفشه، بیشتر مورد توجه شاعران بوده‌است و برخی کمتر؛ به عبارت دیگر، برخی تصاویر آن‌قدر تکرار شده‌اند که حالت کلیشه‌ای و تقلیدی به خود گرفته‌اند؛ مثلاً ارتباط بنفشه با مو، گیسو و طره در شعر ۳۸ تن از شاعران به کار رفته‌است و ارتباط بنفشه، سمن و یاسمن در شعر ۲۴ تن دیده می‌شود. برخی از تصاویر نیز عقیم هستند و جذابیت لازم را نداشته‌اند که غالب شاعران از آن استفاده نمایند و فقط در شعر یک شاعر ظهور کرده‌است و پس از آن، فراموش شده‌است. پس از کنار نهادن تکرار یک تصویر در شعر هر شاعر، از مجموع ۵۵۲ تصویر، حدود ۲۴۸ تصویر نهایی از بنفشه به دست می‌آید؛ یعنی تعداد تصاویر کلیشه‌ای و مکرر و تصاویر شاد و نامکرر از بنفشه، بعد از کنار نهادن و نادیده گرفتن تکرار آن در شعر

هر شاعر، مجموعاً بیش از ۲۴۸ مورد می‌شود که در این بخش ذکر می‌گردند. از حدود ۲۴۸ تصویر نهایی بنفشه، ۱۸۳ تصویر (۷۴٪)، جداگانه و در شعر یک تن از شاعران مورد بحث به کار رفته‌است؛ یعنی از مجموع تصویرهای بنفشه، ۱۸۳ مورد نسبتاً ابتکاری و غیرتکراری است؛ تصاویری مانند بنفشه و مناجات کردن (ر.ک؛ نظامی، ۱۳۸۴: ۳۹۲)، بنفشه و تواضع (ر.ک؛ امیرخسرو، ۱۳۶۱: ۶)، بنفشه و ابجدخوانی (ر.ک؛ همان: ۲۱۵)، بنفشه و سیاه کم‌بها (ر.ک؛ حافظ، ۱۳۶۹: ۷۷)، بنفشه و توبه‌شکنی (ر.ک؛ حسن غزنوی، ۱۳۶۲: ۲۸۰)، بنفشه و بستان هلّ اّتی (ر.ک؛ قوامی، ۱۳۳۴: ۷۵)، بنفشه و پروانه مرصّع (ر.ک؛ بهار، ۱۳۵۸: ۴۱۳) و... از این زمره‌اند. همچنین، تصاویری مانند بنفشه و مو، طره، گیسو و جعد، بنفشه و سمن و یاسمن، بنفشه و گل، بنفشه و خط، بنفشه و کبودی و... تکرار زیادی دارند.

۱. بنفشه و مو، زلف، طره، گیسو، جعد و کلاله و مرغول^۱ (در شعر ۳۸ شاعر به کار رفته‌است).

۲. بنفشه و سمن و یاسمن (در شعر ۲۴ شاعر به کار رفته‌است).

۳. بنفشه و گل (در شعر ۲۲ شاعر به کار رفته‌است).

۴. بنفشه و خط (در شعر ۲۰ شاعر به کار رفته‌است).

۵. بنفشه و کبودی (در شعر ۱۶ شاعر به کار رفته‌است).

۶. بنفشه و کوژی، خمیدگی و پشت دوتا/ بنفشه و لاله (هر تصویر در شعر ۱۴ شاعر به کار رفته‌است).

۷. بنفشه و بو (در شعر ۱۱ شاعر به کار رفته‌است).

۸. بنفشه و نیل و نیلگونی (در شعر ۱۰ شاعر به کار رفته‌است).

۹. بنفشه و سوسن/ بنفشه و طبری (هر تصویر در شعر ۹ شاعر به کار رفته‌است).

۱۰. بنفشه و سوگواری و ماتم گرفتن (در شعر ۸ شاعر به کار رفته‌است).

۱۱. بنفشه و رخ، عارض و عذار/ بنفشه و تاب دادن و تابداری/ بنفشه و چمن و سبزه/ بنفشه و سنبل/ بنفشه و عنبر/ بنفشه و ارغوان (هر تصویر در شعر ۷ شاعر به کار رفته‌است).

۱۲. بنفشه و سر بر زانو نهادن/ بنفشه و زبان از قفا کشیدن/ بنفشه و نرگس/ بنفشه و سرو/ بنفشه و مشک (هر تصویر در شعر ۶ شاعر به کار رفته‌است).

۱۳. بنفشه و نسرين (در شعر ۵ شاعر به کار رفته‌است).

۱۴. بنفشه و سر فرو انداختن / بنفشه و طری و تازگی / بنفشه و خال (هر تصویر در شعر ۴ شاعر به کار رفته است).

۱۵. بنفشه و رکوع / بنفشه و سرافکنده / بنفشه و سرنگونی / بنفشه و نزاری / بنفشه و شرمگینی / بنفشه و ماه / بنفشه و آتش / بنفشه و بادام / بنفشه و تیغ (هر تصویر در شعر ۳ شاعر به کار رفته است).

۱۶. بنفشه و سجود کردن / سر در پیش داشتن / رخ به سوی خود داشتن / عاشق / سرگرانی / خط معنبر کشیدن / رخ تابانیدن / غلام / خدمت کردن / افسردن / شادی و کشی / دل / طپانچه / بر / نسترن / نیلوفر / ریحان / جلنار و گلنار / باد و نسیم / دود / سواد / ردا و جامه / کبود / دیبای بنفش / عطر / دامن / کمند / سپر / لاژورد / خوردن آب حیات و حیوان (هر تصویر در شعر ۲ شاعر به کار رفته است).

۱۷. بنفشه و پشت چون چوگان / شکستگی / پای خود بوسیدن / مناجات کردن / تواضع / طفل وار / ابجدخوانی / نوشتن / گوش / بناگوش / خواندن خط سبز / سر برنیابوردن / سر در بر افکندن / مهجور دلخسته / خستگی / دژم / رشک / سیراب بودن / زبان در کشیدن / پست افتادن / قفا زدن / ده گوش / حزین و محزون بودن / بندگی / حلقه به گوش بودن / مزده نوروز دادن / آزرده / دل تیماردیده / درد دل هجران کشیده / روی نهفتن / در تاب بودن / سیاه کمبها / لب / زانو / خوی ریختن / کاشتن در دل مخالف / بوی دهان / دوختن و طای نیلی / بی وفایی / خاموشی / قفل بر زبان انداختن / بار دادن / دامن در پا کشیدن / مسکین / راستی / دلجویی / توبه شکنی / قامت پست / صوفی فوطه پوش / خرقة پوشی / جلوه گری / مستی و خرابی / خماری / طفلی / زاری / سوی پستی نگریستن / نگار / دم / پریشیده / سفر / دشمن / عدوی نگون / مخالف بوسهل / نثار آوردن / شمن / مرد گناهکار / پیاده لشکری / غلطیدن / جوان / استغفار کردن / بر یک پای ماندن / چشم / کاژی و دوبینی / سیلی خوردن / زبان / مزور / حسد بردن / شفیع بودن / دورویی / جامه در نیل زدن / پیام دادن / نگهبانی / مراقب / مشک پوشی / طلایه کنان / رسن در گردن داشتن / نفس / کج کلاهی کردن / سیه کاری / قد / موی دماغ / مشک ریزی / مشک سایی / قلاب در آب انداختن / گره بر بنفشه زدن / شام / شنبلیله / شقایق / آذرگون / سایه / گل خیری / گل سوری / گلستان / لاله زار / چنار / سپهر / شب / برف / قوس قزح / نارنج / فلک / کیوان / صبا / مغیلان / کاه / مرطب / خودرویی / سنگ / گرد نیلگون / سفید پوشیدن / سپیدی / سیاهی / آهن / سلب / جامه سوگ / جامه ماتم / کبود

قرطه چینی نیلوفری / فوطه کحلی / دراعه نیلی / خرقة / مخمل / دیبای ازرق / کرباس نیلگون / اکسون (جامه فاخر) / بالین / میل سرمه / غالیه / عود / نافه تتار / بسد / نقاب / تحفه / نمک / شکر / کله دیلمی / قلاب / سایبان / پرگر (طوق) / یاقوت کبود / نگین کبود / افسر از یاقوت کبود / کلاه / میسوری / شراب / پیرهن / زکال / فرش / قرص / محفوری (نوعی فرش) / زلفین / معجر کتان نیلگون / جامه ترسا / خیل / پروانه / کبک دری / پر طاووس / پر طاووس برآوردن / ستور ابلق / سپاه مور / موروش / کرکما (نوعی پرنده) / بناگوش سرکش / قافیه / گردن گل شکستن / شعله نیلوفری / بستان هل آتی / پروانه مرصع / آتش کبود / ظلمت / کفر / کثرات / تتر / افرنجی (هر تصویر در شعر ۱ شاعر به کار رفته است).

۳-۴. تقسیم‌بندی موضوعی تصاویر بنفشه

با توجه به اینکه بنفشه گلی است با اوصاف و ویژگی‌های خاص، از زوایای مختلف مورد توجه شاعران قرار گرفته است و توصیفات متنوعی از آن حاصل شده است. گاهی بنفشه را با اوصاف و اعمال انسانی سنجیده‌اند و گاهی آن را با دیگر عناصر طبیعت و گاهی با اشیاء بررسی و مقایسه کرده‌اند که در این بخش، به این دسته‌بندی‌ها اشاره می‌شود.

۱-۳-۴. بنفشه و اوصاف و اعمال انسانی

طره، کلاله، مو، زلف، گیسو، جعد و مرغول (پیچ و تاب زلف) / کوژی و خمیدگی و پشت دوتا / پشت چون چوگان / شکستگی / سر بر زانو نهادن / پای خود بوسیدن / سجود کردن / رکوع / مناجات کردن / تواضع / طفل‌وار / ابجدخوانی / نوشتن / گوش / بناگوش / خواندن خط سبز / سر فرو انداختن / سر بر نیاوردن / سر در پیش داشتن / سر در بر افکندن / رخ به سوی خود داشتن / عاشق / مهجور دلخسته / خستگی / سرافکننده / سرنگونی / سرگرانی / نزاری / خط چهره / خط معنبر کشیدن / سوگواری و ماتم گرفتن / دژم / رشک / سیراب بودن / شرمگینی / زبان در کشیدن / پست افتادن / زبان از قفا کشیدن / قفا زدن / خال / عذار، گونه، رخ و عارض / رخ تاباندن / ده‌گوش / حزین و محزون بودن / بندگی / حلقه‌به‌گوش بودن / غلام / خدمت کردن / مژده نوروژ دادن / افسردن / آزرده / دل تیماردیده / درد دل هجران کشیده / روی نهفتن / تابداری و تاب دادن / در تاب بودن / سیاه کم‌بها / شادی و کشی / لب / زانو / خوی ریختن / دل / کاشتن در دل مخالف / بوی دهان / دوختن و طای نیلی / بی‌وفایی / خاموشی / قفل بر زبان انداختن / بار دادن / دامن در پا کشیدن / مسکین / راستی / دلجویی / توبه‌شکنی / قامت پست / صوفی فوطه‌پوش / خرقة‌پوشی / جلوه‌گری / مستی و خرابی / خماری / طفلی / زاری / سوی پستی نگرستن / نگار / دم / پریشیده / سفر /

دشمن / عدوی نگون / مخالف بوسهل / نثار آوردن / شمن / مرد گناهکار / پیاده لشکری / غلطیدن / جوان / استغفار کردن / بر یک پای ماندن / چشم / کاژی و دوینی / طپانچه / سیلی خوردن / بر (سینه) / زبان / مزور / حسد بردن / شفیع بودن / دورویی / جامه در نیل / زدن / پیام دادن / نگهبانی / مراقب / مشک‌پوشی / طلایه‌کنان / رسن در گردن داشتن / نفس / کج کلاهی کردن / سیه‌کاری / قد / موی دماغ / مشک‌ریزی / مشک‌سایبی / قلاب در آب انداختن / گره بر بنفشه پیچیدن.

۲-۳-۴. بنفشه و اشیاء

آهن / سلب / جامه سوگ / جامه ماتم / کبود / قرطه‌چینی نیلوفری / فوطه کحلی / دراعه نیلی / جامه و ردای کبود / خرقة / مخمل / دیبای ازرق / دیبای بنفش / کرباس نیلگون / اکسون (جامه فاخر) / بالین / میل سرمه / بوی خوش / مشک / غالیه / عنبر / عود / عطر / نافه تترار / بسد / نقاب / دامن / تحفه / نمک / شکر / کله دیلمی / کمند / قلاب / سایبان / سپر / تیغ / لاژورد / پرگر (طوق) / یاقوت کبود / نگین کبود / افسر از یاقوت کبود / کلاه / میسوری / شراب / پیرهن / زکال / فرش / قرص / محفوری (نوعی فرش) / زلفین / معجر کتان نیلگون / جامه ترسا.

۳-۳-۴. بنفشه و عناصر طبیعت

طری، تری و تازگی / ارغوان / لاله / ماه / شام / سمن و یاسمن / شنبلیله / سوسن / نرگس / نسرين / نسترن / شقایق / نیلوفر / ریحان / آذرگون / جلنار و گلنار / سایه / سنبل / گل / گل خیری / گل سوری / چمن و سبزه / گلستان / لاله‌زار / سرو / باد / چنار / سپهر / شب / برف / قوس قزح / نارنج / فلک / کیوان / آتش / دود / بادام / صبا و نسیم / مغیلان / کاه / مرطب / خودرویی / سنگ / گرد نیلگون.

۴-۳-۴. بنفشه و حیوانات

خیل / پروانه / کبک دری / پَر طاووس / پَر طاووس برآوردن / ستور ابلق / سپاه مور / موروش / کرکما (نوعی پرنده).

۵-۳-۴. بنفشه و ترکیبات ادبی

بناگوش سرکش / خوردن آب حیات و آب حیوان / قافیه / گردن گل شکستن / شعله نیلوفری / بستان هل آتی / پروانه مرصع / آتش کبود.

۶-۳-۴. بنفشه و رنگ‌ها

نیل و نیلگونی / کبودی / سفید پوشیدن / سپیدی / سیاهی / سواد.

۷-۳-۴. بنفشه و مفاهیم غیرمادی

ظلمت / کفر / کثرات.

۸-۳-۴. بنفشه و مکان

طبری / تتر / افرنجی.

چنان که دیده می‌شود، بنفشه و اوصاف انسانی ۵۰٪، بنفشه و اشیاء ۲۰٪، بنفشه و طبیعت ۱۸٪، بنفشه و حیوانات ۴/۵٪، بنفشه و ترکیبات ادبی ۳/۵٪، بنفشه و رنگ‌ها ۲٪، بنفشه و مفاهیم غیرمادی ۱٪ و بنفشه و مکان ۱٪ از تصاویر را شامل می‌شوند. با دقت در موارد فوق و نمودار شماره ۲، مشخص می‌شود که بیشترین تصاویر بنفشه با اوصاف و اعمال انسانی، اشیاء و عناصر طبیعت گره خورده‌است و سایر موضوعات در این تصویرسازی کم‌رنگ‌تر هستند.

۴-۴. تصاویر ابتکاری هر شاعر از بنفشه

منظور، تصاویری است که در شعر هر شاعر برای اولین بار آمده‌است و در شعر شاعران پیش از او سابقه ندارد. هر کدام از شاعران مورد بحث، به جنبه‌های متفاوتی از بنفشه پرداخته‌اند. با توجه به اینکه در قرن‌های نخستین به امور محسوس و طبیعت‌الذات زیاد می‌شد، بیشتر شاعران این دوره، تصاویر بدیعی از بنفشه را در شعر خود آورده‌اند. رودکی بنفشه را با طری، تازگی و آتش کبود دیده، فردوسی به رابطه بنفشه با زلف و سمن توجه کرده، فرخی رابطه بنفشه را با روی، آزرگون، سنبل، نرگس، لاژورد و... به تصویر کشیده‌است و شاعران دیگر نیز تصویری به تصاویر بنفشه افزوده‌اند. البته هستند شاعرانی نظیر ابوالفرج رونی، باباطاهر، مختاری، فلکی، عبید، محتشم، نشاط، فروغی و فرخی یزدی که تصویری بر تصاویر پیشینیان از بنفشه نیفزوده‌اند و غالباً از تصاویر بیان‌شده آنان استفاده کرده‌اند. تصاویر ابتکاری هر شاعر از بنفشه به ترتیب تاریخی زمان حیات شاعران ذکر می‌شود، تا امکان مقایسه و بررسی شاعران مبتکر و تصاویر ابتکاری در طول تاریخ ادبیات فارسی بهتر نمایانده شود.

۱- رودکی: طری و تازگی / آتش کبود (۲)، ۲- کسای: کبودی / میسوری (۲)، ۳- فردوسی: زلف، مو و... / سمن و یاسمن (۲)، ۴- فرخی: رخ، روی و عذار / نگار / مردم / پریشیده / گل / آزرگون / سنبل / نسترن / نرگس / لاله / سنگ / عنبر / مشک / لاژورد / طبری (۱۵)، ۵- عنصری: گره بر بنفشه زدن / سرو / ماه / دامن / سپر (۵)، ۶- منوچهری: کوژی، خمیدگی و دوتایی / سر بر زانو نهادن / رکوع / خط / عدوی نگون / مخالف بوسهل / حسد بردن / جلنار / خودرویی / بو / دیبای بنفش / زلفین / معجر کتان نیلگون / کرکما / نیلی / سپیدی (۱۶)، ۷-

عسجدی: صبا (۱)، ۸- فخرالدین اسعد: سرافکنده/ مستی و خرابی/ گل خیری/ بالین (۴)، ۹-
 قطران: پست چون چوگان/ سر در پیش داشتن/ رخ به سوی خود داشتن/ عاشق/ مهجور
 خسته/ دل تیماردیده/ درد دل هجران کشیده/ تابداری و تاب دادن/ دل دشمن/ نثار
 آوردن/ شمن/ مرد گناهکار/ پیاده لشکری/ چمن و سبزه/ نسرين/ شنبلیله/ مگیلان/ کاه/
 گرد نیلگون/ اکسون/ کرباس نیلگون/ دیبای ازرق/ پرگر (طوق)/ یاقوت کبود/ نگین
 کبود/ افسر از یاقوت کبود/ کلاه/ ستور ابلق (۲۹)، ۱۰- ناصر خسرو: سوسن/ جامه ترسا (۲)،
 ۱۱- ابوالفرج رونی: (۰)، ۱۲- باباطاهر: (۰)، ۱۳- مسعود سعد: سجود کردن/ سر فروانداختن/
 سرنگونی/ کازی و دوبینی/ طپانچه/ بر (سینه)/ ارغوان/ زکال (۸)، ۱۴- مختاری: (۰)، ۱۵-
 معزی: نزاری/ سوگواری و ماتم/ رشک/ سیراب بودن/ شرمگینی/ مشکسای/ سایه/ بسد/
 قرطه چینی نیلوفری/ سلب/ آهن/ تیغ/ ظلمت/ کفر (۱۴)، ۱۶- خیام: خال (۱)، ۱۷- عمیق:
 عود (۱)، ۱۸- سنایی: خدمت کردن/ راستی/ دلجویی/ فوطه کحلی (۴)، ۱۹- حسن غزنوی:
 زبان از قفا کشیدن/ در تاب بودن/ توبه شکنی/ کیوان/ سفید پوشیدن (۵)، ۲۰- قوامی:
 بستان هل آتی (۱)، ۲۱- مهستی: شفیع بودن/ عطر (۲)، ۲۲- انوری: رخ تاباندن/ ده گوش/
 چنار/ نقاب (۴)، ۲۳- مجیر: استغفار کردن/ بر یک پای ماندن/ چشم/ لاله زار/ گل سوری/
 آتش/ پیرهن (۷)، ۲۴- فلکی: (۰)، ۲۵- خاقانی: حلقه به گوش بودن/ غلام/ لب/ زانو/ خوی
 ریختن/ دل/ کاشتن در دل مخالف/ بوی دهان/ دوختن و طای نیلی/ شب/ سپهر/ برف/
 قوس قزح/ شکر/ نمک/ تحفه/ قافیه/ خیل/ سواد (۱۹)، ۲۶- نظامی: مناجات کردن/
 خماری/ جامه در نیل زدن/ دورویی/ پیام دادن/ نگهبانی/ مشک پوشی/ طلا به کنان/ رسن
 در گردن داشتن/ نفس/ شقایق/ پر طاووس بر آوردن/ سیاهی (۱۳)، ۲۷- عطّار: پای خود
 بوسیدن/ سر در بر افکندن/ سرگرانی/ خط معنبر کشیدن/ صوفی فوطه پوش/ خرقة پوشی/
 جلوه گری/ طفلی/ گلستان/ نیلوفر/ سایبان/ پر طاووس (۱۲)، ۲۸- مولوی: سوی پستی
 نگرستن/ مزور/ ریحان/ مرطب/ شراب/ قرص/ محفوری (۷)، ۲۹- عراقی: جامه سوگ/
 خوردن آب حیات و حیوان (۲)، ۳۰- سعدی: سر بر نیاوردن/ نارنج (۲)، ۳۱- سیف: شکستگی/
 گردن گل شکستن (۲)، ۳۲- امیر خسرو: تواضع/ طفل وار/ ابجد خوانی/ نوشتن/ گوش/
 خواندن خط سبز/ بنا گوش سرکش (۷)، ۳۳- اوحدی: زبان در کشیدن/ پست افتادن/ قفا
 زدن/ باد و نسیم (۴)، ۳۴- خواجو: بی وفایی (۱)، ۳۵- عیبی: (۰)، ۳۶- سلمان ساوجی: حزین و
 محزون بودن/ شادی و کشی/ خاموشی/ بار دادن/ دامن در پای کشیدن/ مسکین/ فلک/

غالیه (۸)، ۳۷- حافظا: سیاه کم بها (۱)، ۳۸- کمال خجندی: کمند (۱)، ۳۹- جامی: دژم / سیلی خوردن / مراقب / خرقة و ردای کبود / دراعه نیلی / جامه کبود (۶)، ۴۰- وحشی: مشک ریزی / قلاب در آب انداختن / دود (۳)، ۴۱- محتشم: (۰)، ۴۲- نظیری: خستگی / کج کلاهی کردن / سیه کاری / شام (۴)، ۴۳- کلیم: غلطیدن / جوان (۲)، ۴۴- صائب: قفل بر زبان انداختن / بادام / میل سرمه / مخمل / قلاب / شعله نیلوفری / پروانه (۷)، ۴۵- واعظ: قد / موی دماغ / موروش (۳)، ۴۶- بیدل: بندگی (۱)، ۴۷- حزین: بناگوش (۱)، ۴۸- نشاط (۰)، ۴۹- قانی: افسردن / سفر / جامه ماتم کبود (۳)، ۵۰- فروغی: (۰)، ۵۱- صفا: قامت پست / کترات / کبک دری (۳)، ۵۲- فرخی یزدی (۰)، ۵۳- بهار: زاری / زبان / نافه و نافه تتر / فرس / تتر / افرنجی / پروانه مرصع / سپاه مور (۸) و ۵۴- پروین: مژده نوروژ دادن / آزدن / روی نهفتن (۳).

به چند بیت از شاعران مورد بحث که حاوی تصاویر بنفشه است، اشاره می‌شود:

«بنفشه‌های طری خیل خیل بر سر کوه چو آتشی که به گوگرد بردوید کبود» (رودکی، ۱۳۸۲: ۴۹۸).	گره بر بنفشه شکن بر سمن (عنصری، ۱۳۶۶: ۲۰۷).
«بیبجد همی چون من از عشق او مانده مخالف بوسه‌هل زوزنی» (منوچهری، ۱۳۷۵: ۱۴۳).	شاخ بنفشه بر سر زانو نهاده سر جودش گل و بنفشه بستان هل آتی است» (قوامی، ۱۳۳۴: ۷۵).
«به پیش لاله بنفشه سجود کرد چو دید که هر دو برگی از لاله شد یکی محراب» (مسعود سعد، ۱۳۷۴: ۶۰).	بنفشه سر چو درآورد این تمنی را (انوری، ۱۳۷۶: ۱).
«صبا تعرض زلف بنفشه کرد شبی ز بنفشه تاب دارم، که ز زلف تو زند دم» (حافظ، ۱۳۶۹: ۷۷).	تو سیاه کم بها بین، که چه در دماغ دارد» (خاقانی، ۱۳۷۴: ۳۵).
«گیرم چون گل نه‌ای، ساخته خونین لباس زود از قفا کشید زبانش بنفشه‌وار» (حسن غزنوی، ۱۳۶۲: ۳۲).	چون سوسنش اگرچه زبان در زبان فتاد» (پیرهن از غصه چاک زد گل احمر» (قانی، ۱۳۸۰: ۲۳۹).
«جامه ماتم کبود کرد بنفشه	

«خضم سوسن گشت نرگس، چشم او زان شد دژم

عاشق گل شد بنفشه، پشت او زان شد دوتا»

(امیرمعزی، ۱۳۱۸: ۲۴).

با دقت در نمودار شماره ۱ درمی‌یابیم که قطران با ۲۹ تصویر (۱۱/۵٪)، خاقانی با ۱۹ تصویر (۷/۵٪)، منوچهری با ۱۶ تصویر (۶/۵٪)، فرخی با ۱۵ تصویر (۶٪) از تصاویر بنفشه، در بین شاعران مورد بحث، بیشترین تصاویر بکر را دارند و شاعرانی نظیر عنصری، انوری، مولوی، سعدی، سنایی، خواجو، حافظ و صائب - با وجود مهارت و قدرت تصویرگری - تصاویر ابتکاری زیادی در این موضوع به دست نداده‌اند. البته طبیعی می‌نماید که شاعران متقدم‌تر به دلیل آنکه زودتر در تاریخ ادبیات ظهور کرده‌اند، امکان آوردن تصاویر ابتکاری بیشتری نسبت به شاعران بعدی داشته‌اند.

۵. نتیجه

هدف این مقاله، پژوهش پیرامون تصاویر شعری متعدد و متنوع بنفشه بود، با این هدف که به سیر یک تصویر در ادوار مختلف شعر فارسی و در طول محور عمودی تاریخ ادبیات فارسی نگریسته شود؛ زیرا بیشتر مطالعات ادبی ما، مقطعی و به شکل بررسی محور افقی تاریخ ادبیات فارسی (یعنی شاعر خاص در یک دوره خاص) است. در این پژوهش، تقریباً تمام تصاویر بنفشه در شعر ۵۴ شاعر، از رودکی تا پروین، بررسی و دسته‌بندی شد. از اهداف این تحقیق، نشان دادن تصاویر ابتکاری و تقلیدی شاعران و نوع و میزان تصاویر ارائه‌شده آنان از بنفشه بود. این پژوهش می‌تواند معرف مدخلی از «فرهنگ تصاویر شعر فارسی» باشد که مزایای بسیاری دارد. روش کار به شکل کتابخانه‌ای و تحلیلی با بهره‌گیری از جدول‌ها و نمودارهای آماری است که با بررسی بسامدی تصاویر بنفشه آغاز می‌گردد و جایگاه تصاویر بنفشه هر شاعر در کل تصاویر و نسبت هر تصویر بر کل تصاویر نشان داده می‌شود و نیز بررسی تصاویر از کلیشه‌ای‌ترین تا ابتکاری‌ترین آن، نشان دادن تصاویر ابتکاری هر شاعر و تقسیم‌بندی موضوعی تصاویر شعری بنفشه، از مراحل دیگر پژوهش است. از نتایج اصلی پژوهش می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: ۵۴ شاعر مورد بحث، بیش از ۵۵۲ تصویر از بنفشه ارائه نموده‌اند. بعد از تجزیه و تحلیل این تصاویر و کنار نهادن تصاویر مکرر، حدود ۲۴۸ تصویر متنوع و نامکرر از بنفشه به دست آمد. بنفشه و مو، طره، گیسو و جعد (در شعر ۳۸ شاعر)، بنفشه، سمن و یاسمن (در شعر ۲۴

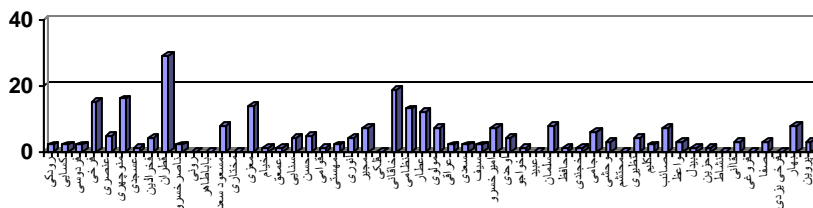
شاعر)، بنفشه و گل (در شعر ۲۲ شاعر)، بنفشه و خط (در شعر ۲۰ شاعر) و بنفشه و کبودی (در شعر ۱۶ شاعر)، به ترتیب بیشترین بسامد را در شعر این شاعران دارند و از تکراری‌ترین تصاویر بنفشه هستند. ۱۸۳ مورد از مجموع ۲۴۸ تصویر، هر کدام فقط در شعر یک شاعر ذکر شده‌اند و از ابتکاری‌ترین تصاویر بنفشه محسوب می‌شوند. قطران با ۱۱/۵٪، خاقانی با ۷/۵٪، منوچهری با ۶/۵٪ و فرخی با ۶٪ بیشترین تصاویر ابتکاری را از بنفشه پدید آورده‌اند، در حالی که شاعرانی مانند سنایی، مولوی، سعدی، حافظ و صائب تصویر ابتکاری کمتری در این زمینه دارند. ۸ دسته‌بندی از بنفشه به دست داده شده که بنفشه و اوصاف انسانی (۵۰٪)، بنفشه و اشیاء (۲۰٪) و بنفشه و طبیعت (۱۸٪) بیشترین تصویر را در ذهن شاعران ایجاد نموده‌است.

پی‌نوشت‌ها

۱- به دلیل حجم زیاد تصاویر، امکان ذکر ابیات و شماره صفحات دواوین میسر نشد.

۲- به دلیل محدودیت صفحات مقاله، فقط به ذکر چند نمونه اکتفا شده‌است.

نمودار ۱: بسامد تصاویر ابتکاری هر شاعر از بنفشه

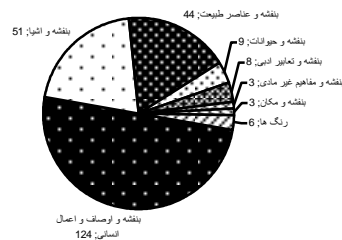

جدول ۱: جدول بسامدی تصاویر کلی و ابتکاری بنفشه در شعر شاعران به ترتیب دوره تاریخی

تصویر	تصویر ابتکاری	تصویر	تصویر ابتکاری	تصویر	تصویر ابتکاری	تصویر	تصویر ابتکاری
۲	۲	حسن غزنوی	۱۲	۵	حافظ	۱۰	۱
۲	۲	قوامی	۶	۱	کمال	۲	۱
۲	۲	مهستی	۴	۲	جامی	۲۶	۶
۱۵	۱۶	انوری	۸	۴	وحشی	۶	۳
۵	۸	مجیر	۱۶	۷	محتشم	۵	۰
۱۶	۲۱	فلکی	۳	۰	نظیری	۱۱	۴
۱	۵	خاقانی	۳۳	۱۹	کلیم	۵	۲
۴	۱۰	نظامی	۲۸	۱۳	صائب	۱۳	۷

۳	۷	واعظ	۱۲	۱۹	عطار	۲۹	۴۴	قطران
۱	۳	بیدل	۷	۲۱	مولوی	۲	۶	ناصر خسرو
۱	۴	حزین	۲	۴	عراقی	۰	۱	ابوالفرج رونی
۰	۲	نشاط	۲	۶	سعدی	۰	۱	باباطاهر
۳	۱۵	قائمی	۲	۷	سیف	۸	۱۵	مسعود سعد
۰	۵	فروغی	۷	۱۱	امیر خسرو	۰	۱	مختاری
۳	۶	صفا	۴	۱۰	اوحدی	۱۴	۳۲	امیر معزی
۰	۲	فرخی یزدی	۱	۷	خواجه	۱	۲	خیام
۸	۱۷	بهار	۰	۵	عبید	۱	۵	عمیق
۳	۶	پروین	۸	۲۰	سلمان	۴	۱۴	سنایی

نمودار ۲: دسته‌بندی موضوعی تصاویر بنفشه

منابع

- اسکلتن، رایین (۱۳۷۵)، حکایت شعر، ترجمه مهرانگیز اوحدی، چ ۱، تهران، میترا.
- اعتصامی، پروین (۱۳۸۴)، دیوان اشعار، به اهتمام حسن برازان، چ ۱، تهران، سنبله.
- انوری، اوحدالدین علی (۱۳۷۶)، دیوان اشعار، به اهتمام محمدتقی مدرس رضوی، چ ۵، تهران، علمی و فرهنگی.
- اوحدی مراغه‌ای، اوحدالدین (۱۳۷۵)، دیوان اشعار، به اهتمام سعید نفیسی، چ ۲، تهران، امیرکبیر.
- براهنی، رضا (۱۳۸۰)، طلا در مس، چ ۱، تهران، زریاب.
- بهار، محمدتقی (۱۳۵۸)، دیوان اشعار، چ ۴، تهران، امیرکبیر.
- بیدل دهلوی، عبدالقادر (۱۳۸۴)، دیوان اشعار، به اهتمام خلیل‌الله خلیلی، چ ۱، تهران، سیمای دانش.
- بیلقانی، مجیر (۱۳۵۸)، دیوان اشعار، به اهتمام محمد آبادی، چ ۱، تبریز، مؤسسه تاریخ و فرهنگ ایران.
- پورنامداریان، تقی (۱۳۸۱)، سفر در مه، چ ۱، تهران، نگاه.
- جامی، عبدالرحمن (۱۳۶۶)، هفت اورنگ، به اهتمام مرتضی مدرس، چ ۲، تهران، سعدی.

حافظ شیرازی، شمس‌الدین محمد (۱۳۶۹)، *دیوان اشعار*، به اهتمام خلیل خطیب رهبر، چ ۶، تهران، صفی‌علیشاه.

غزنوی، حسن (۱۳۶۲)، *دیوان اشعار*، به اهتمام محمدتقی مدرس رضوی، چ ۲، تهران، اساطیر.
خاقانی، بدیل (۱۳۷۴)، *دیوان اشعار*، به اهتمام ضیاء‌الدین سجادی، چ ۵، تهران، زوآر.
خواجوی کرمانی، محمود (۱۳۷۴)، *دیوان اشعار*، به اهتمام احمد سهیلی، چ ۳، تهران، پازنگ و مرکز کرمان‌شناسی.

خیام، عمر (۱۳۷۳)، *رباعیات*، به اهتمام محمدعلی فروغی و قاسم غنی، چ ۲، تهران، اساطیر.
دهلوی، امیر خسرو (۱۳۶۱)، *دیوان اشعار*، تصحیح سعید نفیسی، تهران، جاویدان.
رودکی، ابوعبدالله (۱۳۸۲)، *دیوان اشعار*، به اهتمام سعید نفیسی، چ ۴، تهران، امیرکبیر.
رونی، ابوالفرج (۱۳۴۷)، *دیوان اشعار*، به اهتمام محمود مهدوی دامغانی، چ ۱، مشهد، باستان.
ساوجی، سلمان (۱۳۶۷)، *دیوان اشعار*، به اهتمام منصور شفق، چ ۲، تهران، صفی‌علیشاه.
سعدی، مصلح‌الدین عبدالله (۱۳۶۵)، *کلیات*، به اهتمام محمدعلی فروغی، چ ۵، تهران، امیرکبیر.
سنایی، مجدودبن آدم (۱۳۶۲)، *دیوان اشعار*، به کوشش محمدتقی مدرس رضوی، چ ۳، تهران، سنایی.
_____ (۱۳۶۹)، *حدیقه‌الحقیقه*، به کوشش محمدتقی مدرس رضوی، چ ۴، تهران، دانشگاه

تهران.

سیف فرغانی، محمد (۱۳۶۴)، *دیوان اشعار*، به اهتمام ذبیح‌الله صفا، چ ۲، تهران، فردوسی.
شفیعی کدکنی، محمدرضا (۱۳۷۲)، *صُور خیال در شعر فارسی*، چ ۵، تهران، آگاه.
صائب، محمدعلی (۱۳۷۱)، *دیوان اشعار*، به اهتمام محمد قهرمان، چ ۱، تهران، علمی و فرهنگی.
عبید زاکانی، عبدالله (۱۳۷۹)، *کلیات*، به اهتمام پرویز اتابکی، چ ۱، تهران، زوآر.
عراقی، ابراهیم (۱۳۶۸)، *دیوان اشعار*، به اهتمام سعید نفیسی، چ ۵، تهران، جاویدان.
عطار، فریدالدین محمد (۱۳۷۱)، *دیوان اشعار*، به اهتمام تقی تفضلی، چ ۶، تهران، علمی و فرهنگی.
عمیق بخارایی، شهاب‌الدین (۱۳۳۹)، *دیوان اشعار*، به اهتمام سعید نفیسی، چ ۱، تهران، فروغی.
عنصری، ابوالقاسم حسن (۱۳۶۶)، *دیوان اشعار*، به اهتمام محمد دبیرسیاقی، چ ۲، تهران، سنایی.
فرخی سیستانی، علی (۱۳۸۰)، *دیوان اشعار*، به اهتمام محمد دبیرسیاقی، چ ۶، تهران، زوآر.
فرخی یزدی، محمد (۱۳۸۲)، *دیوان اشعار*، به اهتمام حسین مکی، چ ۱۳، تهران، امیرکبیر.
فردوسی، ابوالقاسم (۱۹۶۵ م)، *شاهنامه*، چاپ مسکو.

قائنی، حبیب‌الله (۱۳۸۰)، *دیوان اشعار*، به اهتمام امیرحسین صانعی، چ ۱، تهران، نگاه.
قبادیانی، ناصر خسرو (۱۳۸۴)، *دیوان اشعار*، تصحیح مینوی و مهدی محقق، چ ۶، تهران، دانشگاه تهران.
قطران، ابومنصور (۱۳۳۳)، *دیوان اشعار*، به اهتمام محمد نخجوانی، چ ۱، تبریز، کتاب‌فروشی تهران.
قوامی رازی، بدرالدین (۱۳۳۴)، *دیوان اشعار*، به اهتمام میرجلال‌الدین حسینی، چ ۱، تهران، چاپخانه سپهر.

کسائی، ابوالحسن (۱۳۷۰)، *کسائی مروزی و...*، به اهتمام محمدامین ریاحی، چ ۳، تهران، توس.
محتشم، کمال‌الدین علی (۱۳۷۶)، *دیوان اشعار*، به اهتمام محمدعلی گرگانی، چ ۵، تهران، سنایی.

مختاری، عثمان (۱۳۳۶)، *دیوان اشعار*، به اهتمام رکن‌الدین همایون فرخ، ج ۱، تهران، علمی.
مسعود سعد سلمان (۱۳۷۴)، *دیوان اشعار*، به اهتمام پرویز بابایی، تهران، نگاه.
معزی، ابوعبدالله محمد (۱۳۱۸)، *دیوان اشعار*، به اهتمام عباس اقبال آشتیانی، ج ۱، تهران، کتاب‌فروشی اسلامیة.

منوچهری، احمد (۱۳۷۵)، *دیوان اشعار*، به اهتمام محمد دبیرسیاقی، ج ۲، تهران، زوآر.
مولوی، جلال‌الدین محمد (۱۳۵۵)، *کلیات شمس*، به اهتمام بدیع‌الزمان فروزانفر، ج ۲، تهران، امیرکبیر.
_____ (۱۳۷۸)، *مثنوی معنوی*، به اهتمام عبدالکریم سروش، ج ۵، تهران، علمی و فرهنگی.

نبی‌لو، علیرضا (۱۳۸۸)، «بررسی و تحلیل بسامد تصاویر لاله در شعر فارسی»، *نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید باهنر کرمان*، دوره جدید، ش ۲۶، صص ۳۲۷-۳۴۷.
نشاط، عبدالوهاب (۱۳۷۹)، *دیوان اشعار*، به اهتمام حسین نخعی، ج ۳، تهران، گل‌آرا.
نظامی، الیاس‌بن محمد (۱۳۸۴)، *کلیات اشعار*، تصحیح حسن وحید دستگردی، ج ۵، تهران، نگاه.
وحشی بافقی، محمد (۱۳۳۹)، *دیوان اشعار*، به اهتمام حسین نخعی، ج ۱، تهران، امیرکبیر.

- Am'aq, Sh. (1960), *Divan-e-Ash'ar*, By Sa'id Nafisi, Eds 1th, Tehran, Foroughi. [In Persian].
- Anvari, A. (1997), *Divan-e-Ash'ar*, By Mohammad Taghi Modarres Razavi, 5th Eds, Tehran, Elmi va Farhangi. [In Persian].
- Attar, F. (1992), *Divan-e-Ash'ar*, By Taghi Tafazzoli, 6th Eds, Tehran, Elmi va Farhangi. [In Persian].
- Bahar, M. (1979), *Divan-e-Ash'ar*, 4th Eds, Tehran, Amir kabir. [In Persian].
- Baraheni, R. (2001), *Tala dar Mes*, 1th Eds, Tehran, Zaryab. [In Persian].
- Bidel, A. (2005), *Divan-e-Ash'ar*, By Khalilullah Khalili, 1th Eds, Tehran, Simay-e Danesh. [In Persian].
- Bilaghani, M. (1979), *Divan-e-Ash'ar*, By Mohammad Abadi, 1th Eds, Tabriz, Institute of Iranian History and Culture. [In Persian].
- Dehlavi, Amir Khosrow (1982), *Divan-e-Ash'ar*, By Sa'id Nafisi, Tehran, Javidan. [In Persian].
- Etesami, P. (2005), *Divan-e-Ash'ar*, By Hassan Barazan, 1th Eds, Tehran, Sonbole. [In Persian].
- Farrokhi Sistani, A. (2001), *Divan-e-Ash'ar*, By Mohammad Dabirsiyaghi, 6th Eds, Tehran, Zavvar. [In Persian].
- Farrokhi Yazdi, M. (2003), *Divan-e-Ash'ar*, By Hossein Makki, 13th Eds, Tehran, Amir kabir. [In Persian].
- Ferdowsi, A. (1965), *Shahnameh*, Moscow Press. [In Persian].
- Ghavami Razi, B. (1955), *Divan-e-Ash'ar*, By Mir Jalaloddin Hosseini, 1th Eds, Tehran, Sepehr Printing House. [In Persian].
- Ghobadiyani, N. (2005), *Divan-e-Ash'ar*, By Minavi and Mohaqeq, 6th Eds, Tehran, University of Tehran. [In Persian].

- Hafez Shirazi, Shams ul-din Mohammad (1990), *Divan-e-Ash'ar*, By Khalil Khatib Rahbar, 6th Eds, Tehran, Safi Alishah. [In Persian].
- Ghaznavi, Hassan (1983), *Divan-e-Ash'ar*, By Mohammad Taghi Modarres Razavi, 2th Eds, Tehran, Asatir. [In Persian].
- Iraqi, I. (1989), *Divan-e-Ash'ar*, By Sa'id Nafisi, 5th Eds, Tehran, Javidan. [In Persian].
- Jami, A. (1987), *Haft Owrang*, By Morteza Modarres, 2th Eds, Tehran, Sa'di. [In Persian].
- Khaghani, B. (1995), *Divan-e-Ash'ar*, By Zia-ul-din Sajjadi, 5th Eds, Tehran, Zavvar. [In Persian].
- Khajouy-e Kermani, M. (1995), *Divan-e-Ash'ar*, By Ahmad Soheyli, 3th Eds, Tehran, Pajeng and Kerman Studies Center. [In Persian].
- Khayyam, O. (1994), *Quatrains*, By Mohammad Ali Foroughi and Qasem Ghani, 2th Eds, Tehran, Asatir. [In Persian].
- Kasayi, A. (1991), *Kasayi Marvazi va...*, By Mohammad Amin Riyahi, 3th Eds, Tehran, Toos. [In Persian].
- Manouchehri, A. (1996), *Divan-e-Ash'ar*, By Mohammad Dabirsiyaghi, 2th Eds, Tehran, Zavvar. [In Persian].
- Mas'oud Sa'd Salman. (1995), *Divan-e-Ash'ar*, By Parviz Babayi, Tehran, Negah. [In Persian].
- Mo'ezzi, A. (1939), *Divan-e-Ash'ar*, By Abbas Iqbal, 1th Eds, Tehran, Islamic Bookstore. [In Persian].
- Mohtasham, K. (1997), *Divan-e-Ash'ar*, By Mohammad Ali Gorgani, 5th Eds, Tehran, Sanayi. [In Persian].
- Mokhtari, O. (1957), *Divan-e-Ash'ar*, By Roknoddin Homayoun Farrokh, 1th Eds, Tehran, Elmi. [In Persian].
- Nabilou, A. (2009), "Study and Analysis of the Frequency of Tulip Images in Persian Poetry", *Journal of the Faculty of Literature and Humanities, Shahid Bahonar University of Kerman*, Vol. 26, Pp. 327-347. [In Persian].
- Neshat, A. (2000), *Divan-e-Ash'ar*, By Hossein Nakha'i, 3th Eds, Tehran, Golara. [In Persian].
- Nezami, E. (2005), *Kolliyate Ash'ar*, By Hasan Vahid Dastgerdi, 5th Eds, Tehran, Negah. [In Persian].
- Obeyd Zakani, O. (2000), *Kolliyat*, By Parviz Atabaki, 1th Eds, Tehran, Zavvar. [In Persian].
- Onsori, A. (1987), *Divan-e-Ash'ar*, By Mohammad Dabir Siyaghi, 2th Eds, Tehran, Sanayi. [In Persian].
- Owhadi Maraghei, O. (1996), *Divan-e-Ash'ar*, By Sa'id Nafisi, 2th Eds, Tehran, Amirkabir. [In Persian].
- Pournamdariyan, T. (2002), *Safar dar meh*, 1th Eds, Tehran, Negah. [In Persian].
- Qa'ani, H. (2001), *Divan-e-Ash'ar*, By Amir Hossein Sane'i, 1th Eds, Tehran, Negah. [In Persian].

- Qatran, A. (1954), *Divan-e-Ash'ar*, By Mohammad Nakhjavani, 1th Eds, Tabriz, Tehran Bookstore, [In Persian].
- Roudaki, A. (2003), *Divan-e-Ash'ar*, By Sa'id Nafisi, 4th Eds, Tehran, Amir kabir, [In Persian].
- Rouni, A. (1968), *Divan-e-Ash'ar*, By Mahmoud Mahdavi Damghani, 1th Eds, Mashhad, Bastan, [In Persian].
- Rumi, M. (1976), *Kolliyate Shams*, By Badi Al-Zaman Forouzanfar, 2th Eds, Tehran, Amir kabir, [In Persian].
- (1999), *Masnaviye Ma'navi*, By Abdolkarim Soroush, 5th Eds, Tehran, Elmi va Farhangi, [In Persian].
- Sa'di, A. (1986), *Kolliyat*, By Mohammad Ali Foroughi, 5th Eds, Tehran, Amir kabir, [In Persian].
- Sa'eb, M. (1992), *Divan-e-Ash'ar*, By Mohammad Ghahraman, 1th Eds, Tehran, Elmi va Farhangi, [Persian].
- Sanayi, M. (1983), *Divan-e-Ash'ar*, By Modarres Razavi, 3th Eds, Tehran, Sanayi, [Persian].
- (1990), *Hadiqat al-Haqiqat*, By Modarres Razavi, 4th Eds, Tehran, University of Tehran, [In Persian].
- Savaji, S. (1988), *Divan-e-Ash'ar*, By Mansour Shafaq, 2th Eds, Tehran, Safi Alishah, [In Persian].
- Seyfe Farghani, M. (1985), *Divan-e-Ash'ar*, By Zabihullah Safa, 2th Eds, Tehran, Ferdowsi, [Persian].
- Shafi'i Kadkani, M. (1993), *Imagination in Persian Poetry*, 5th Eds, Tehran, Agah, [In Persian].
- Skeleton, R. (1996), *The Poetic Pattern*, Translated by Mehrangiz Owhadi, 1th Eds, Tehran, Mitra, [In Persian].
- Vahshi Bafghi, M. (1960), *Divan-e-Ash'ar*, By Hossein Nakha'i, 1th Eds, Tehran, Amirkabir. [In Persian].

